

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LV

1999 - 2001

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz,
mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, V. Beljavec, M. Cyrek, W. Gawrysiak-Leszczynska, K. Hahuła, A. Kamińska, L. Kobylińska,
W. Krajewski, R. Marszałek, G. Nowakowska, K. Opaszowska, E. Pazyna, A. Potoczny, M. Różycka, W. Wróblewski

Fotografie: J. Głosik, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia scytyjski kocioł brązowy z Podola

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych”**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LV

SPIS TREŚCI

Contents

Miscellanea

- Ewa Gieysztor-Szymczak, Zdobiony zabytek z poroża z Nowej Łupianki, woj. podlaskie 3
An ornamented antler find from Nowa Łupianka, woj. podlaskie
- Krystyna Hahuła Skarb z epoki brązu z Nowego Łowicza na Pomorzu 21
Bronze Age hoard from Nowy Łowicz in Western Pomerania
- Teresa Węgrzynowicz, Kocioł z Podolia 31
A cauldron from Podolia
- Vadzim Beljavec, Środkowolateński grób z płaskiego cmentarzyska w Radości Kamienieckiej w zachodniej Białorusi 47
A middle La Tène Period grave from a flat cemetery at Radość Kamieniecka, western Belarus
- Jacek Andrzejowski, Późnorzymska zapinka z Łubnic, woj. świętokrzyskie 55
A Late Roman Period fibula from Łubnice, woj. świętokrzyskie
- Anna Bitner-Wróblewska, Małgorzata Karczevska, Maciej Karczewski, Nowa odmiana uzdy z wodzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie 65
A new variant of a horse bridle with chain-link reins from the cemetery of Bogaczewo Culture at Paprotki Kolonia, site 1, woj. warmińsko-mazurskie
A n e k s: K. Piasecki, Paprotki Kolonia, stan. 1. Analiza antropologiczna kości z grobu 72
- Maria Kołacz, Pierścień z osady kultury przeworskiej w Izdebnie Kościelnym, województwo mazowieckie, stanowisko 1 87
A finger-ring from a Przeworsk Culture settlement at Izdebno Kościelne, site 1, woj. mazowieckie, in Central Poland
- Wojciech Wróblewski, Tysiąclecie państwa polskiego: dawne koncepcje a nowe perspektywy 95
Thousand years of Polish statehood: earlier concepts and new research perspectives

Materiały

- Radosław Marszałek, Materiały krzemienne ze stanowisk Berżupia, Dubicze, Dymitrówka i Grybosze z południowej Litwy 101
Flint materials from Berżupia, Dubicze, Dymitrówka and Grybosze in Southern Lithuania
- Barbara Matraszek, Osada kultury pucharów lejkowatych ze stan. „Nad Wawrem” w Złotej, gm. Samborzec, woj. świętokrzyskie 123
Funnel Beaker Culture settlement, site “Nad Wawrem” at Złota, gm. Samborzec, woj. świętokrzyskie
A n e k s: Elżbieta Fedorowicz, Anna Gręzak, Alicja Lasota-Moskałewska, Szczątki zwierzęce z neolitycznego stanowiska w Złotej nad Wawrem, woj. świętokrzyskie
- Mirosława Andrzejowska, Osada kultury grobów klozowych na stan. 10 w Warszawie–Zerzniu 179
A settlement of the Cloche Grave Culture in Warszawa–Zerzeń, site 10
- Katarzyna Opaszowska, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Sochaczewie, woj. mazowieckie 197
A cemetery of the Przeworsk Culture at Sochaczew, woj. mazowieckie, in Central Poland
- Katarzyna Czarnańska, Materiały z cmentarzyska płaskiego w Łęgu Piekarskim, woj. wielkopolskie w zbiorach PMA 209
Materials from a flat grave cemetery at Łęg Piekarski (woj. wielkopolskie) in collection of the State Archaeological Museum
- Jerzy Głosik, Katalog materiałów Pogotowia Archeologicznego za lata 1982–1991 219
The catalogue of the Archaeological Emergency Service for the years 1982–1991

Wykaz skrótów

245

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani prof. dr hab. Teresie Dąbrowskiej

wieloletniej kierownicze Działu Epoki Żelaza PMA

i redaktorce „Wiadomości Archeologicznych”

z okazji czterdziestej piątej rocznicy Jej pracy

w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych” był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LV „Wiadomości Archeologicznych” napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do o b e c n e g o podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych” formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

VADŽIŃ BELJAVEC

ŚRODKOWOLATEŃSKI GRÓB Z PŁASKIEGO CMENTARZYSKA W RADOŚCI KAMIENIECKIEJ W ZACHODNIEJ BIAŁORUSI*

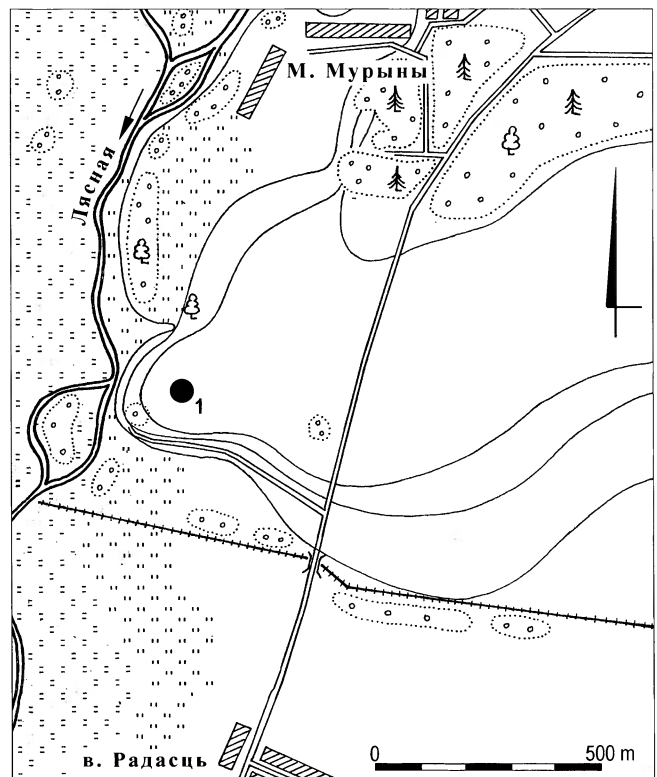
A MIDDLE LA TÈNE PERIOD GRAVE FROM A FLAT CEMETERY
AT RADOŚĆ KAMIENIECKA, WESTERN BELARUS

Zespół stanowisk archeologicznych w Radości Kamienieckiej (biał. Radasc', obl. Brèst) nad rzeką Leśną¹ (biał. Ljasnaja) jest dobrze znany we wschodnioeuropejskiej literaturze naukowej, przede wszystkim dzięki badaniom wczesnośredniowiecznego cmentarzyska kurhanowego, uznawanego w Białorusi za przewodnie stanowisko kultury typu Łuka Rajkowiecka (Archeologija... 1993, s. 530). W 1964 roku nieopodal tej właśnie grupy kurhanów, na lewym brzegu Leśnej, zostały odkryte ślady wielokulturowej osady z materiałami kultury Łuka Rajkowiecka z VIII–X wieku oraz z materiałami z okresu wpływów rzymskich typu Brześć–Tryszyn (L. D. Poboł 1983, s. 105) – osadę tę oznaczono jako Radość, stan. 2 (Ryc. 1).

Wyniki prac wykopaliskowych prowadzonych przeze mnie od 1997 roku potwierdziły poprzednie ustalenia chronologiczne i kulturowe, oparte na wielokrotnych obserwacjach i badaniach powierzchniowych z lat 1960–1990. W warstwie ornej występują nieliczne, bardzo charakterystyczne ułamki naczyń kultury typu Łuka Rajkowiecka, ale znaleziska z warstwy kulturowej południowej części stanowiska 2 wskazują, że czas najbardziej intensywnego funkcjonowania osady przypada na okres późnorzymski – obiekt ten jest obecnie łączony z kulturą wielbarską (V. S. Vjargej 1999, s. 301). Pochodzący z osady materiał ceramiczny jest z reguły mocno rozdrobniony. Ceramika z nienaruszonej przez orkę części warstwy kulturowej, sięgającej do miąższości ok. 50 cm,

pochodzi niewątpliwie z epoki żelaza, jednak na obecnym etapie badań nie może być jednoznacznie łączona z jedną kulturą archeologiczną. W materiale tym dają się wyraźnie odczytać nawiązania do środkowoeuropejskich kultur okresu wpływów rzymskich.

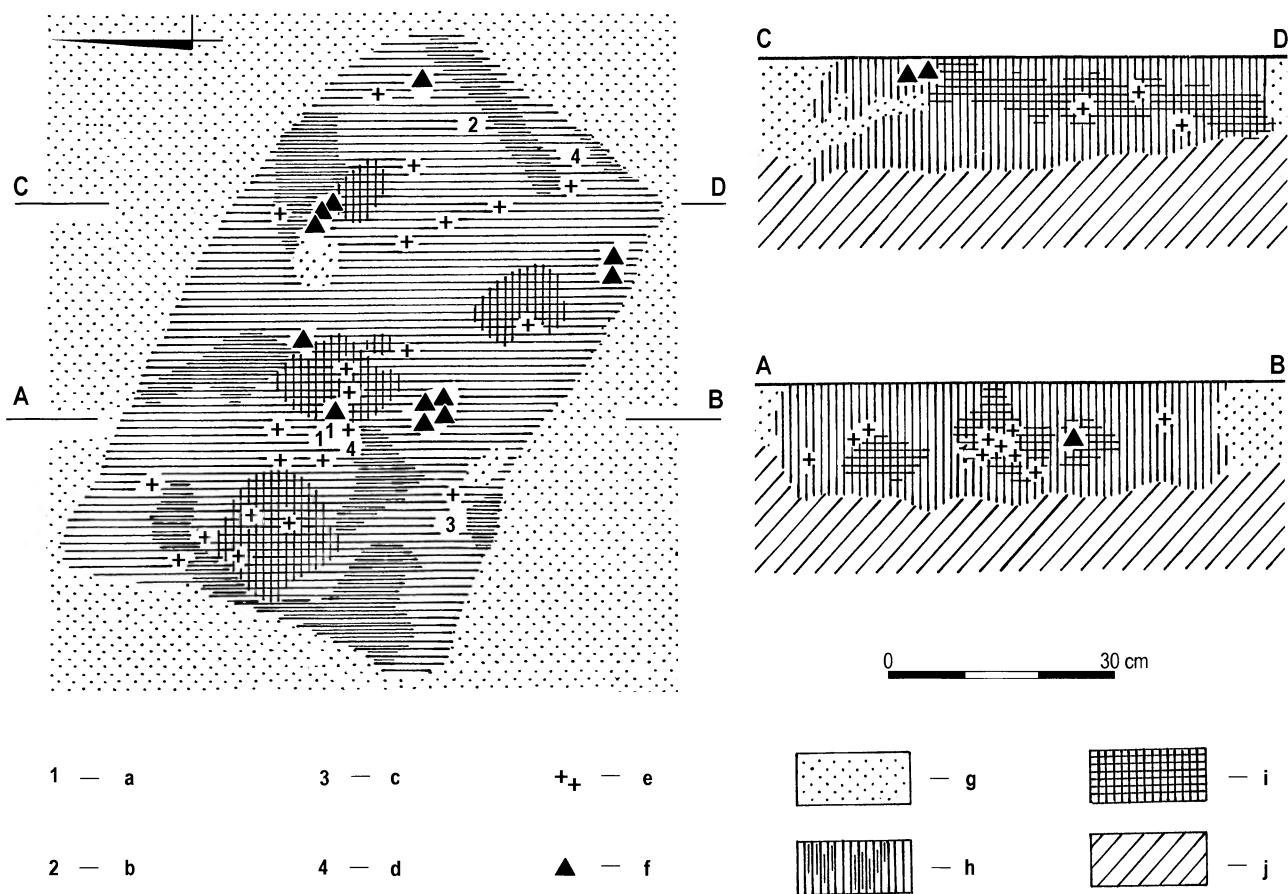
Tym bardziej zaskakujące były odkrycia pierwszych obiektów, odsłoniętych pod warstwą kulturową. W roku

Ryc. 1. Lokalizacja stan. 2 w Radości Kamienieckiej, obl. Brèst (1)

* Tekst ten został napisany podczas stażu naukowego, jaki odbyłem w lutym i marcu 2000 r. w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie dzięki stypendium Kasy im. Mianowskiego.

¹ Geograficznie ten region określany jest jako Białoruskie Pobuże, etnograficznie zaś jako Padlasza, tj. ziemie w pobliżu Lachów (Polaków).

Ryc. 2. Radość Kamieniecka, obl. Brëst. Plan i profile grobu 1.

Zapinki (a), fr-t szkła (b), żużel żelazny (c), narzędzia krzemienne (d), przepalone kości (e), fr-ty ceramiki (f).
 Żółty piasek (g), szary piasek z domieszką popiołu (h), czarny piasek z węglami drzewnymi i popiołem (i), glina calcowa (j)

1997 odsłonięto tu ciałopalny grób jamowy z okresu środkowolateńskiego (grób 1), a 17 dalszych pochówków ciałopalnych przebadano w latach 1998 i 1999. Groby te niewątpliwie pochodzą z epoki żelaza, niestety nie mogą być datowane bardziej precyzyjnie; nie jest też jeszcze możliwe ustalenie ich przynależności kulturowej. Żaden z odkrytych grobów nie może być jednoznacznie wiązany z kulturą wielbarską, żaden z nich nie może też być pewnie datowany na okres środkowolateński. Ceramika pozwala natomiast łączyć przynajmniej niektóre z tych grobów z horyzontem stanowisk, obecnie coraz częściej spotykanych we wschodniej części polskiego Podlasia, charakteryzujących się ceramiką zdobioną nieregularnym sztrychowaniem czy też „zaczesywaniem” (ros. *s rasčësamı*) wąskimi narzędziami grzebykowatymi. Ślady tego horyzontu osadniczego były w ciągu ostatnich 40-tu lat niejednokrotnie odnotowywane na Podlasiu, głównie przy okazji badań stanowisk z okresu rzymskiego (Do historii zagadnienia patrz: J. Jaskanis 1963, s. 337–338; 1965, s. 117; 1971; K. Rusin 1998; A. M. Medvedev 1998; J. Andrzejowski 1999). Zabytki te jak na razie znane są przede wszystkim z wtórnych znalezisk ułamków naczyń na stanowiskach kultury wielbarskiej. Układ stratygraficzny wskazuje, że obiekty z ceramiką sztrychowaną pochodzą sprzed horyzontu późnorzymskiego. Te ustalenia w pełni potwierdzają wyniki badań na stanowisku 2 w Radości. Grób 1 pozostaje

na razie jedynym odkrytym tu obiektem, którego pozycja chronologiczna nie budzi wątpliwości.

Strop jamy grobu 1 wyraźnie zaznaczył się na głębokości 60 cm od powierzchni ziemi. Jama grobowa została silnie naruszona przez korzenie drzew, tym niemniej jej pierwotny zarys możemy zrekonstruować z dość dużym prawdopodobieństwem – miała ona kształt nieregularnego czworoboku o wymiarach ok. 160×80–100 cm, wydłużonego po linii NW–SE, z niewielkim odchyleniem w stronę południową. Zachowana głębokość obiektu wynosiła ok. 90 cm. Dno jamy było płaskie, nierówne. Wypełniko tworzył jasnoszary piasek ze skupiskami węgla i popiołu oraz jasnożółtego piasku (Ryc. 2).

W grobie znaleziono ok. 910 g przepalonych kości ludzkich. Analiza antropologiczna² wykazała obecność szczątków przynajmniej dwóch osób – mężczyzny w wieku *adultus* oraz dziecka w wieku *infans* I. Jednolity stopień przepalenia kości wskazuje, że byli oni spaleni na jednym stosie. Kości czaszek obu zmarłych oraz kości kończyn górnych osobnika dorosłego znajdowały się w skupisku w centralnej części grobu; obok, na głębokości 16 i 20 cm od stropu grobu, leżały obie fibule. Drugie skupisko przepalonych kości zaobserwowano w zachodnim skraju jamy grobowej – wśród nich stwierdzono obecność fragmentów kości kończyn dolnych mężczyzny.

² Analiza antropologiczna została wykonana w Instytucie Etnografii i Folkloru Narodowej Akademii Nauk Białorusi przez doktor Inesę I. Salivon.

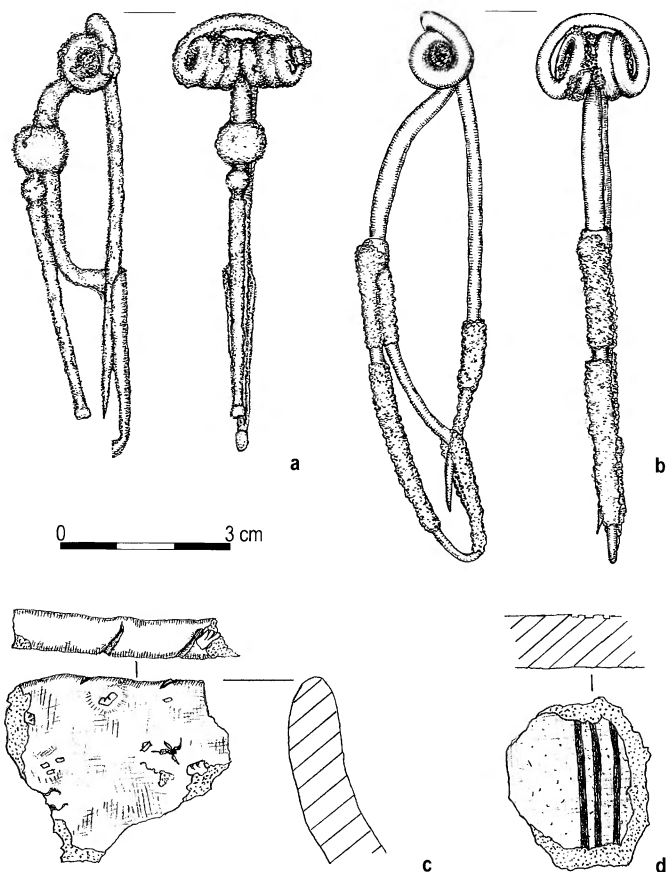

Inwentarz grobu stanowiły: **1.** Fibula żel. o konstrukcji środkowolateńskiej, typu B wg Kostrzewskiego, częściowo pokryta patyną ogniwą; na główce widoczne ślady kucia. Dług. 9,5 cm (Ryc. 3b). **2.** Fibula żel. o konstrukcji środkowolateńskiej, typu B wg Kostrzewskiego, silnie skorodowana; nóżka przymocowana do kabłąka kulką żelazną, zdobioną mniejszą kulką uformowaną z drutu nóżki. Dług. 7,7 cm (Ryc. 3a). **3.** 11 drobnych fr-tów ceramiki z różnych ręcznie lepionych naczyń: **a.** fr-t wylewu naczynia niestarannie wykonanego i źle wypalonego, barwy jasnoszarej, krawędź zdobiona ukośnymi nacięciami paznokciowymi (Ryc. 3c); **b.** fr-t naczynia barwy ciemnoszarej z ornamentem pionowych(?) pasm wykonanych prawdopodobnie narzędziem grzebykowatym (Ryc. 3d); **c.** 2 fr-ty naczyń o zagładzonej, szarej powierzchni; **d.** fr-t naczynia o dobrze wygładzonej powierzchni barwy ceglastej; **e.** fr-t grubościennego naczynia barwy szarej; **f.** 3 fr-ty naczyń o powierzchni czarnej, lśniącej; **g.** 2 fr-ty naczyń z wygładzoną powierzchnią barwy szarawo-rudej.

W jamie grobowej odkryto również dwa skupiska narzędzi krzemienych – w jednym z nich znajdował się liściak świderski, w drugim skrobacz oraz fragment mezolitycznego wióra (k. janisławicka?)³. Rozmieszczenie krzemienych narzędzi w dwóch zwartych grupach nasuwa przypuszczenie intencjonalnego zdeponowania ich w grobie. W stropie grobu znaleziono fragment stopionego szkła barwy jasnozielonej o wadze blisko 2 g, zaś w wypełnisku jamy grobowej małą bryłkę żużla żelaznego.

Podstawą datowania grobu są dwie żelazne zapinki o konstrukcji środkowolateńskiej typu B (odmiany „długiej”, w tym jedna zdobiona), który w Europie Środkowej jest jednym z podstawowych wyznaczników okresu środkowolateńskiego (J. Kostrzewski 1919, s. 17; 1923, s. 153–154. ryc. 523; K. Godłowski 1977, s. 115). Ta odmiana zapinek, na równi z „długimi” i zdobionymi okazami fibul typu A, jest formą przewodnią fazy A₁ młodszego okresu przedrzymskiego w kulturze przeworskiej (T. Dąbrowska 1988, s. 27–28). Zapinki o konstrukcji środkowolateńskiej z rozbudowanym zdobieniem, bardzo bliskie fibulom typu B, są też wyznacznikiem horyzontu młodszych pochówków ciałopalnych z czesko-morawsko-śląskiej prowincji kultury lateńskiej (J. Meduna 1962, s. 115, 125–126), z fazy LT C_{1b} (J. Bujna 1982, s. 336 – typy 29–32; J. Waldhauser 1987, ryc. 4; por. Z. Woźniak 1970, s. 169, 171). Żelazne zapinki grupy 13b i 13c wg Gebharda, ściśle odpowiadające typowi B Kostrzewskiego w jego „klasycznym” ujęciu, występują w fazie LT C₁ na oppidum w Manchingu (R. Gebhard 1991, s. 15, 95, ryc. 42, tabl. 17:300, 18:304; również W. E. Stöckli 1974, s. 371, ryc. 1).

³ Zabytki krzemienne oznaczył dr M. M. Čarnjauškū z Instytutu Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi, terminologię polską określił mgr W. Migal z Państwowego Muzeum Archeologicznego.

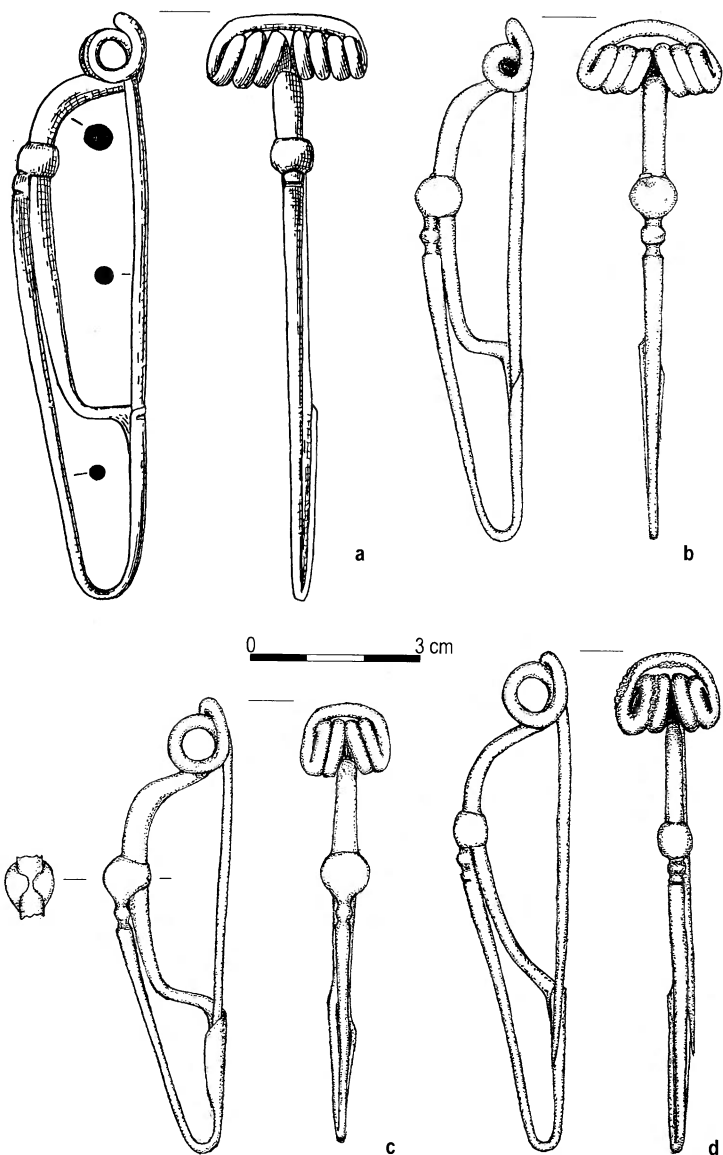

Ryc. 3. Radość Kamieniecka, obl. Brėst. Wyposażenie grobu 1. Zapinki żelazne (a, b), fr-ty ceramiki (c, d)

Zapinki typu B Kostrzewskiego odpowiadają wariantowi G typu 2 w klasyfikacji przyjętej dla zapinek kultury zarubinieckiej (Ju. V. Kucharenko 1964, s. 30, tabl. 13:4–7). Razem z nielicznymi egzemplarzami fibul kulkowych i zapinkami z kabłąkami zdobionymi „ósemkami” są jednym z argumentów na rzecz synchronizacji wcześniejszego horyzontu kultury zarubinieckiej z fazą LT C_{1b} lub z końcem fazy LT C_{1b} i początkiem fazy LT C₂ (por. K.V. Kasparova 1992, s. 281, 289, 291; V. E. Eremenko 1997, s. 122, 191; A. A. Egarëjčanka 1999, s. 261–266, ryc. 82:1,3,4,7).

Przytoczone wyżej dane pozwalają na pewne datowanie grobu 1 z Radości na okres odpowiadający fazie LT C₁, ewentualnie LT C_{1b}. Takim ustaleniu pozycji chronologicznej tego grobu nie przeczy również znaleziona w stropie jamy grobowej bryłka stopionego szkła, ponieważ wyroby szklane z okresu LT C_{1b}–C₂ są znane zarówno w kulturze lateńskiej (J. Bujna 1982, s. 336; N. Venclová 1990, s. 321–323), jak również w kręgu kultur zlatenizowanych (Z. Woźniak 1970, s. 162; T. Dąbrowska 1988, s. 133; K. V. Kasparova 1988, s. 68). Ze względu na nie całkiem jasną przynależność kulturową tego zespołu wydaje się, że należy traktować go z dużą ostrożnością i datować ogólnie na koniec okresu środkowolateńskiego i początek późnowolateńskiego.

Niezdobiona fibula typu B z grobu 1 z Radości (Ryc. 3b) jest odmianą bardzo szeroko rozpowszechnioną i nie wymaga specjalnego omówienia. Okazem

Ryc. 4. Żelazne zapinki typu Radość-Kujawki.
Kujawki, woj. wielkopolskie (a), Drozdowo, woj. mazowieckie (b),
Reginów, woj. mazowieckie (c), Sierpów, woj. łódzkie (d)

niewątpliwie znacznie bardziej interesującym jest druga, zdobiona zapinka z tego zespołu (Ryc. 3a). Fibula ta wyraźnie nawiązuje przede wszystkim do terenów na zachód od Bugu, objętych w omawianym okresie procesem krystalizacji kultury przeworskiej. Właśnie z obszaru dzisiejszej Polski, ze wschodniego i północnego Mazowsza, pochodzą dwie zapinki, stanowiące najbliższe analogie do fibuli z Radości.

1. Reginów (Michałów-Reginów), gm. Legionowo, pow. Warszawa wschód, woj. mazowieckie. Żelazna⁴ zapinka dług. 7,8 cm (Ryc. 4c). W Dziale Epoki Żelaza Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, gdzie jest obecnie przechowywana (PMA, IV/286:1), zachowała się kopia archiwalnej informacji z 1923 roku, mówiącej o odkryciu tej fibuli w grobie ciałopalnym 2 wiorsty od Zegrza, na 23 wiorście od W-wy pod Zegrzem z prawej strony szosy wielka wydma w środku tej

⁴ Analiza metalograficzna wykazała, że zapinkę wykonano z tzw. żelaza świętokrzyskiego (J. Piaskowski 1970, s. 404, 411).

wydmy w dolku z kośćmi, popiołem i czarną ziemią (Por. T. Liana 1961, s. 217; A. Niewęglowski 1972, s. 262).

2. Drozdowo, gm. Raciąż, pow. Płońsk, woj. mazowieckie. Żelazna zapinka dług. 9,1 cm (Ryc. 4b). Znaleziona na cmentarzysku z materiałami pochodzącymi z okresu środkowo- i późnolateńskiego oraz rzymskiego; informację o jej pochodzeniu z grobu ciałopalnego kultury przeworskiej trzeba jednak uznać za niepewną, powstałą wskutek nieporozumienia (Por. J. Rosen-Przeworska 1964, s. 71, ryc. 40a; W. Bernat 1955, s. 214, ryc. 12). W zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (PMA, IV/5407:3).

Również z ziem polskich pochodzą dwie kolejne zapinki, tworzące swego rodzaju „drugi krąg” analogii fibuli z Radości.

3. Sierpów, gm. Ozorków, pow. Zgierz, woj. łódzkie. Żelazna fibula dług. 8,7 cm (Ryc. 4d). Znajdźisko luźne (A. Niewęglowski 1972, s. 263; E. Kaszewska 1967, s. 237). Przechowywana jest obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi⁵ (MAEŁ, bez nr-u).

4. Kujawki, gm. Gołańcz, pow. Wągrowiec, woj. wielkopolskie. Żelazna zapinka dług. 10,2 cm, z asymetryczną 7-zwojową sprężyną (Ryc. 4a). Pochodzi z ciałopalnego grobu popielnicowego, w wyposażeniu którego znajdował się również żelazny nóż (F. L. W. Schwartz 1875, s. 257; R. Beltz 1911, s. 787). Przypomnieć warto, że właśnie zapinka z Kujawek przyjęta została przez J. Kostrzewskiego za wzorzec fibul odmiany B w jego klasyfikacji zapinek z okresu przedrzymskiego (J. Kostrzewski 1919, s. 17; 1923, s. 154, rys. 523). Niestety, popielnica z tego grobu nie zachowała się, nie są znane nawet jej rysunki, co niestety uniemożliwia podjęcie próby określenia przynależności kulturowej tego grobu. Zapinka znajduje się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu⁶ (KFM 1902/123).

Mówiąc o bliższych i dalszych analogiach do zdobionej zapinki z grobu 1 cmentarzyska w Radości, w pełni zdaję sobie sprawę z tego, że stawianie wyraźnych granic pomiędzy nimi a szeregiem bardzo zróżnicowanych wewnętrznie zapinek typu B Kostrzewskiego, jest kwestią dość umowną⁷. Tym niemniej, zaprezentowane okazy zapinek z Radości, Reginowa i Drozdowa można, moim zdaniem, rozpatrywać w ramach

⁵ Panom mgr. Wojciechowi Sicińskiemu i mgr. Jackowi Moszczyńskiemu z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi serdecznie dziękuję za udostępnienie zapinki z Sierpowa.

⁶ Niestety, nie miałem możliwości obejrzenia tej zapinki, zaś jej szczegółowy opis i rysunek zawdzięczam uprzejmości Pani mgr. A. Gałęzowskiej z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, która także przekazała mi łaskawie kserokopie strony z notatnika Józefa Kostrzewskiego, zawierające informacje bibliograficzne, opisy oraz szkice zabytków pochodzących z grobu z Kujawek.

⁷ Za tę uwagę jestem wdzięczny Pani prof. dr hab. T. Dąbrowskiej.

wąskiej serii zabytków bliskich sobie pod względem sposobu mocowania nóżki do kabłąka (za pomocą kulki-obejmy lub kulistego pogrubienia na końcu nóżki), charakteru zdobienia (małe dekoracyjne kulkowe zgrubienie przed „wielką kulką”), ukształtowania kabłąka (zbliżony do trapezowego) i sprężyny (krótka, 4–6-zwojowa z górną cięciwą), wymiarów (długość ok. 8–9 cm oraz wysokość ok. 2–3 cm) i rodzaju drutu użytego do ich wyrobu (drut żelazny o zmiennej grubości). Podstawą dla wyodrębnienia „drugiego kręgu” analogii jest przede wszystkim nieco inny sposób zdobienia zapinek z Kujawek i Sierpowa, u których schemat „wielka kulka – mała kulka” występuje w zredukowanej postaci.

Przy próbach poszukiwania szerszych nawiązań morfologicznych i stylistycznych zapinek „serii” Radość-Kujawki obiecujące wydaje się być zwrócenie uwagi na materiały z zachodniej części czesko-morawsko-bawarskiej prowincji kultury lateńskiej, oraz Celtyki szwajcarskiej. Przemawia za tym dość ściśle podobieństwo zapinek z Kujawek i Drozdowa do fibul typów 13b i 13c z oppidum w Manchingu (R. Gebhard 1991, tabl. 17:294,300, 19:312, 28:424), oraz niektórych fibul z La Tène (P. Vouga 1923, tabl. XX:12,36), gdzie znaleźć można także bliskie analogie do zapinek z Reginowa i Sierpowa (P. Vouga 1923, tabl. XX:23).

Do zapinki z Radości ze względu na jej wymiary, ukształtowanie sprężynki i obecność kulki mocującej zbliżona jest też zapinka z cmentarzyska Małe Kosihe gr. 274 (J. Bujna 1995, s. 150, tabl. 31:8), różniąca się jednak kształtem i drobnymi detalami zdobienia. Równie interesujące są nawiązania fibul typu Radość-Kujawki do egzemplarzy z terytorium kultury jastorfskiej⁸. Zapinki z Reginowa i Sierpowa znajdują na przykład dość bliskie analogie w grupie gubińskiej kultury jastorfskiej, np. w fibuli z grobu 175 z Luboszyc, pow. Krosno Odrzańskie (G. Domański 1975, s. 17, tabl. XVIIIa) – na zapince tej nie ma jednak kulki mocującej⁹. Jako analogię dla tej zapinki G. Domański cytuje fibulę z terenu kultury przeworskiej, z Lutomińska, pow. Pabianice (E. Kaszewska 1967, s. tabl. II:11). Ze znanego cmentarzyska kultury przeworskiej w Warszawie – Wilanowie (grób 87) pochodzi niewielka zapinka (dług. 5,2 cm) z długą, 8-zwojową sprężyną, zdobiona w sposób zbliżony do zapinek z Kujawek i Sierpowa, ze zredukowaną „małą kulką” (J. Marciniak 1957, tabl. LXXIX:14).

Przytoczone wyżej przykłady mogą służyć za ilustrację pewnych, często trudnych do uchwycenia, lokalnych różnic w ramach licznej grupy zapinek zbliżonych do

typu B Kostrzewskiego. Moim zdaniem różnice te znajdują wyraz przede wszystkim w charakterze zdobienia poszczególnych egzemplarzy. Najlepszym przykładem mogą być środkowolateńskie zapinki zbliżone do typu B Kostrzewskiego, bardzo bliskie zapinkom z Kujawek, Drozdowa i Radości, ale z nóżkami zdobionymi „tarczami”. Są one dość szeroko znane w świecie celtyckim, występują również w kulturze jastorfskiej (P. Vouga 1923, tabl. XX:27; J. Meduna 1962, ryc. 8:1a,b; S. Pahic 1966, tabl. 10, 11; J. Waldhauser 1988, ryc. 4:111,112; J. Bujna 1982, s. 336; R. Müller 1985, s. 282, tabl. 12:9, 79:15; R. Gebhard 1991, tabl. 16:282,283,289), brak ich natomiast na terenach zajętych przez kulturę przeworską, Poienęsti-Lukaševka oraz zarubiniecką (Por. K. V. Kasparova 1978; 1992; A. M. Oblomskij 1983, s. 111–112; T. Dąbrowska 1988, s. 15–31; V. E. Eremenko 1997, s. 122; A. A. Egarëčanka 1999, s. 252–254, ryc. 82). Trzeba tu przytoczyć opinię J. Kostrzewskiego (1923, s. 153), który stwierdza, że na terenach kultury przeworskiej fibule środkowolateńskie – mimo wyraźnych powiązań z celtyckimi wzorcami – noszą wyraźne *piętno rodzime*.

W konsekwencji przyjąć należy, że zapinki typu Radość-Kujawki – oparte na celtyckich wzorach – produkowane były na obszarze objętym we wczesnej fazie młodszego okresu przedrzymskiego procesem kształtowania się kultury przeworskiej, możliwe jednak, że wyrabiali je rzemieślnicy celtyccy. Rozrzut znalezisk (Ryc. 5) wskazuje, że zapinki te pochodzą z jednego lub – co wydaje się bardziej prawdopodobne – kilku warsztatów działających na terenie dzisiejszego środkowego Mazowsza, w rejonie Warszawy.

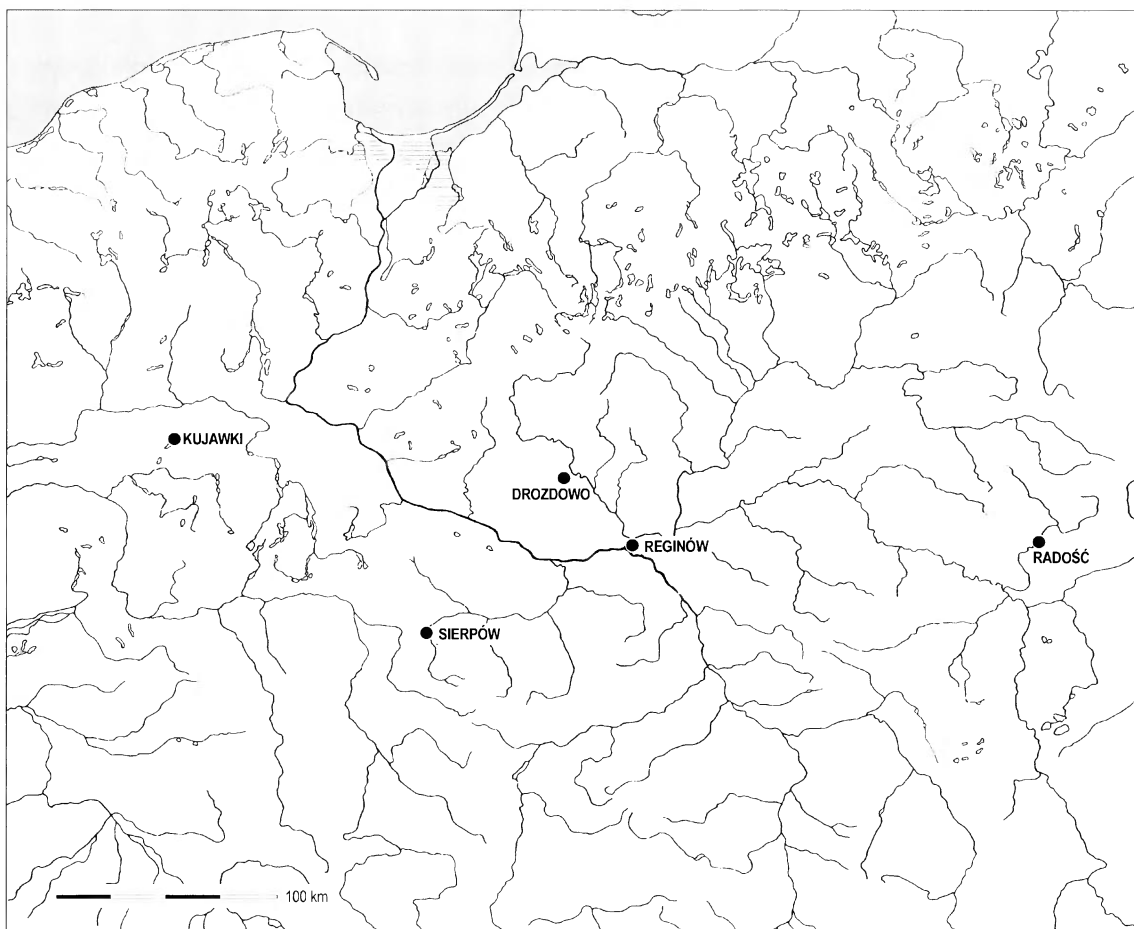
Znacznie bardziej złożonym wydaje się być zagadnienie przynależności kulturowej grobu I z Radości. Ewentualny związek jedyne, jak dotychczas, obiektu z okresu środkowolateńskiego z kulturą jastorfską lub celtycką nie może być chyba brany pod uwagę, mimo obecności obu zapinek typu B. Grób ten należy łączyć raczej z kulturą przeworską bądź zarubiniecką. Wyposażenie grobu nawiązuje do terenów kultury przeworskiej¹⁰, jednak obrządek pogrzebowy jest dość daleki od klasycznych grobów przeworskich z fazy A₁ (z „ciemnym” wypełniskiem oraz wielką ilością ceramiki, w tym wtórnie przepalonej).

Najbardziej oczywiste wydaje się być, zwłaszcza z punktu widzenia powiązań wschodnioeuropejskich, łączenie grobu I z Radości z wczesnym horyzontem kultury zarubinieckiej. Nie przeczy temu ani zestaw wyposażenia (Por. K. V. Kasparova 1978, s. 80–81; 1981, s. 59, 63, 70; 1992, s. 289, 291; V. E. Eremenko 1997, s. 191; A. A. Egarëčanka 1999, s. 261–262), ani rytuał pogrzebowy. Niektóre elementy obrządku pogrzebowego zaobserwowane w grobie z Radości są w grobach zarubinieckich albo regułą (prostokątna lub

⁸ Z terenu kultury jastorfskiej znane są zapinki zbliżone do typu B Kostrzewskiego zdobione w podobny sposób („wielka kulka – mała kulka”), które stanowią formę przewodnie datowane fazy Ripdorf (wg G. Schwantessa) oraz fazy IIa (wg O. Harcka) kultury jastorfskiej (W. Künne mann 1997, s. 62–63). P. Glüsing i G. Franzius (1991, s. 18, ryc. 3, tabl. 12:7) podają informację o występowaniu w dorzeczu Wezery i Lippe *eine ganze Reihe bronzener und eisener Fibeln des Typs Kostrzewski Variante B*.

⁹ Pewne podobieństwo do zapinek z Drozdowa i Kujawek wykazują zapinki z Börmicke (E. Reinbacher 1963, tabl. 29b) oraz z cmentarzysk kultury jastorfskiej w Zollenow–Galm i w Nitzahn (H. Seyer 1982, s. 179, tabl. 16:2, 27:6), w Meisdorf (R. Müller 1985, s. 215 tabl. 12:14,20) oraz w Copite (R. Spehr 1999, ryc. 52:7).

¹⁰ Najbliższe stanowiska kultury przeworskiej z fazy A₁ to odległe o ok. 50 km na południe cmentarzysko w Kostomłotach, pow. Biała Podlaska (T. Dąbrowska 1988, s. 246, mapa 4) oraz położona ok. 80 km na zachód nekropola w Drohiczyń–Kozarówce, pow. Siemiatycze (Z. Szmít 1921; 1923; T. Dąbrowska 1978).

Ryc. 5. Rozmieszczenie znalezisk żelaznych zapinek typu Radość-Kujawki

wydłużona jama grobowa, „jasne” wypełniko, orientacja prostopadła w stosunku do rzeki), inne spotykane są sporadycznie (mała liczba drobnych fragmentów ceramiki w wyposażeniu, domieszka węgla drzewnego i popiołu w wypełniku, anatomiczny układ przepalonych kości) (por. Ju. V. Kucharenko 1964, s. 13–14; K. V. Kasparova 1988, s. 54–55; E. V. Maksimov 1993, s. 26; A. A. Egarëčanka 1999, s. 243–245). Pewne okoliczności powstrzymują jednak przed jednoznacznym rozstrzygnięciem tej kwestii.

Najbliższe terytorialnie stanowiska kultury zarubinieckiej, z których są znane pochówki współczesne fazom LT C_{1b} lub LT C_{1b}–C₂, na przykład z cmentarzysk w Veljamičy/Velemičy na stan. I (grób 108) i stan. II (groby 104 i 105) oraz w Atveržyčy/Otveržiči (grób 21) (K. V. Kasparova 1992, ryc. 1) są oddalone od nekropoli w Radości o blisko 300 km na wschód. Chronologia stanowisk i luźnych znalezisk związanych z kulturą zarubiniecką i pochodzących ze słabo jeszcze poznanego terenu pomiędzy Radością a wspomnianymi nekropolami poleskimi (np. Klejnik i Pryluk, raj. Brëst) nie może być pewnie określona (por. Ju. V. Kucharenko 1974, 283–293; L. D. Pobol’ 1983, s. 92:32, 102:92, 103:96). Do kultury zarubinieckiej, głównie ze względu na materiał ceramiczny, są ostatnio zaliczane także trzy groby ciałopalne z fazy A₂ okresu przedrzymskiego, z leżącego dość daleko na zachodzie cmentarzyska

w Cecelach, pow. Siemiatycze (J. Jaskanis 1996, s. 110, tabl. II/8, XVII/124; XLI/356). Obrządek pogrzebowy tych pochówków – wcześniej zresztą określanych jako przeworskie (J. Jaskanis 1972, s. 83, 110; T. Dąbrowska 1988, s. 67–68, mapy 2 i 4; patrz też J. Andrzejowski 1999, s. 45) – trudno jednak uznać za typowo zarubiniecki.

Zarówno okoliczności znalezienia zapinek z Kujawek, Drozdowa, Sierpowa i Reginowa, obrządek pogrzebowy grobu 1 z Radości, jak i kartografia omawianych znalezisk (Ryc. 5), dają, moim zdaniem, obraz dość charakterystyczny. Są one wyraźnie wpisane w grupę wczesnych znalezisk, związanych z horyzontem kształtowania się na terytorium dzisiejszej Polski kultury przeworskiej, którą tworzą zabytki o pochodzeniu celtyckim lub ich naśladownictwa oraz importy z kręgu grup kultury jastorfskiej (Por. T. Dąbrowska 1988, s. 17, zestaw. 1, mapy 2, 14, 15, 23). Dalszy ciąg tego prądu prawdopodobnie zainicjował we Wschodniej Europie powstanie zlatenizowanych kultur – zarubinieckiej oraz Poienești-Lukaševka.

*Вадзім Белявец
Інстытут гісторыі НАН Беларусі
Аддзел археалогіі жалезнага веку
вул. Акадэмічная, 1
Мінск, 220072, BELARUS*

BIBLIOGRAFIA

- A n d r z e j o w s k i, J.
1999 Hryniewiczze Wielkie – cmentarzysko z pogranicza dwóch światów, [w:] COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin (red. J. Andrzejowski), Warszawa, s. 17–60.
- A r c h e a l o g i j a ...
1993 Archeologija i numizmatyka Belarusi, Encyklopedyja, Minsk.
- B e l t z, R.
1911 Die Latènefibeln, „Zeitschrift für Ethnologie” 43, s. 664–817, 930–943.
- B e r n a t, W.
1955 Cmentarzysko ciałopalne z okresu rzymskiego we wsi Drozdowo, powiat Płońsk, WA XXII, s. 212–213.
- B u j n a, J.
1982 Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken, PA LXXVII, s. 312–431.
1995 Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld, Nitra.
- D a b r o w s k a, T.
1978 Cmentarzyska kultury przeworskiej i wielbarskiej na stanowisku „Kozarówka” w Drohiczyńcu, woj. białostockie, WA XLIII, s. 62–81.
1988 Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania, Warszawa.
- D o m a n s k i, G.
1975 Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III–I wieku p.n.e., Wrocław.
- E g a r è j c a n k a, A. A.
1999 Zarubineckaja kul’tura, [w:] Archeologija Belarusi, tom 2: Żelazny vek i rannjaj sjarėdnjavečča, Minsk, s. 232–289.
- E r e m e n k o, V. E.
1997 «Kel’tskaja vual’» i zarubineckaja kul’tura, Sankt-Peterburg.
- G e b h a r d, R.
1991 Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching, Die Ausgrabungen in Manching 14, Stuttgart.
- G o d ł o w s k i, K.
1977 Archeologia pierwotna i wczesnośredniowieczna, IV: Okres lateński w Europie, Kraków.
- J a s k a n i s, J.
1963 Wyniki badań kurhanu w Kuraszewie, pow. Hajnówka, przeprowadzonych w 1961 roku, RB IV, s. 323–340.
1965 Badania archeologiczne w woj. białostockim w latach 1945–1963, RB V, 1964, s. 97–125.
1971 Naczynie kultury ceramiki kreskowanej odkryte w Białymstoku, RB X, 1970, s. 378–379.
1972 Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Cecelach, pow. Siemiatycze, w świetle badań z lat 1966–1970, SprArch. XXIV, s. 81–102.
1996 Cecele. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen, Monumenta Archaeologica Barbarica II, Kraków.
- K a s p a r o v a, K. V.
1978 Nekotoryje typy fibul zarubineckoj kul’tury (k voprosu o rannej date i jugo-zapadnych svjazach), [w:] Problemy archeologii 2, Leningrad, s. 78–97.
1981 Rol’ jugo-zapadnych svjazej v processe formirovanija zarubineckoj kul’tury, SovArch 1981/2, s. 57–79.
1988 Ob odnom iz vozmožnyh komponentov zarubineckogo pogrėbal’nogo obrjada, SovArch 1988/1, s. 53–71.
1992 O chronologii i svjazach zarubineckoj kul’tury, [w:] Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami, Rzeszów, s. 289–302.
- K a s z e w s k a, E.
1967 Fibule z późnego okresu lateńskiego i i początku okresu rzymskiego między Prosną a Pilicą, PMMAE 14, s. 231–248.
- K o s t r z e w s k i, J.
1919 Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit, Würzburg.
1923 Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, Poznań.
1955 Wielkopolska w pradziejach, Wrocław.
- K u c h a r e n k o, Ju. V.
1961 Pamjatniki rannego železnogo veka na territorii Poles’ja, Archeologija SSSR D1-29, Moskva.
1964 Zarubineckaja kul’tura, Archeologija SSSR D1-19, Moskva.
- K ü n e m a n n, W.
1997 Gustaw Schwantes und seine Studien zur Vorrömischen Eisenzeit Nordostniedersachsens, [w:] Heimat-Kalender für Stadt und Kreis Uelzen 1997, s. 55–67.
- L i a n a, T.
1961 Znależiska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z terenów między Wisłą a dolnym Bugiem, MS VII, s. 215–222.
- M a r c i n i a k, J.
1993 Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy, MS II, s. 7–174.
- M a k s i m o v, E. V.
1957 Zarubineckaja kul’tura, [w:] Slavjane i ich sosedi v konce I tysjačelėtija do n.ė. – pervoj polovine I tysjačelėtija n.ė., Archeologija SSSR, Moskva, s. 20–39.
- M e d u n a, J.
1962 Latenské žárové hroby na Moravě, PA LIII/1, s. 87–134.
- M e d v e d e v, A. M.
1998 Vlijanie zapadnyh Baltov na naselenie kul’tury štrichovanoj keramiki (po materialam keramiki) [w:] Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początków ery nowożytej, Białystok, s. 81–85.
- M ü l l e r, R.
1985 Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelelbe, Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 38, Berlin.
- N i e w ę ł o w s k i, A.
1972 Mazowsze na przełomie er. Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze, Wrocław.
1981 Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej na przełomie er (II wiek p.n.e. – II wiek n.e.), Wrocław.
- O b l o m s k i j, A. M.
1983 O chronologii nekotorych tipov fibul zarubineckoj kul’tury, SovArch 1983/1, s. 103–121.
- P a h i c, S.
1966 Keltske najdbe v Podravju, „Arheološki vestnik” XVII, s. 271–336.
- P i a s k o w s k i, J.
1970 Metaloznawcze badania zapinek celtyckich, APolski XV/2, s. 387–417.
- P o b o l’, L. D.
1983 Archeologičeskie pamjatniki Belorussii. Želėznyj vek, Minsk.
- R e i n b a c h e r, E.
1963 Börnicke. Ein ältereisenzeitlicher Urnenfriedhof im Haveland. Teil I, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 14, Berlin.
- R o s e n - P r z e w o r s k a, J.
1939 Tradycje celtyckie w obrzędowości Protosłowian, Wrocław.
- R u s i n, K.
1998 Ślady osadnictwa kultury ceramiki kreskowanej na stanowisku I w Grochach Starych, woj. białostockie, [w:] Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytej, Białystok, s. 87–93.

- Schwarz, F. L. W.
 1879 Materialien zur prähistorischen Kartographie der Provinz Posen (Zusammenstellung der Funde und Fundorte seit Ostern 1875), Beilage zum Programm des Königl. Friedr.-Wilhelms-Gymnasium in Posen, Posen.
- Seyer, H.
 1982 Siedlung und archäologische Kultur der Germanen im Havel-Spree-Gebiet in den Jahrhunderten vor Beginn u.Z., Schriften der Ur- und Frühgeschichte 34, Berlin.
- Spehr, R.
 1999 Das Latènegräberfeld von Copitz bei Pirna, AFB 41, s. 97–144.
- Stöckli, W. E.
 1974 Bemerkungen zur räumlichen und zeitlichen Gruppierung der Funde in Oppidum von Manching, „Germania“ 52, s. 368–385.
- Szmit, Z.
 1921 Groby z okresu lateńskiego i rzymskiego na cm. „Kozarówka” w Drohiczyne nad Bugiem, WA VI, s. 60–70.
- 1923 Cmentarz lateńsko-rzymski „Kozarówka” w Drohiczyne nad Bugiem, WA VIII, s. 152–175.
- Venclová, N.
 1990 Prehistoric Glass in Bohemia, Praha.
- Vouga, P.
 1923 La Tène, Leipzig.
- Vjargej, V. S.
 1999 Kieuskaja i vel’barskaja kul’tury. Pomniki vel’barskaj kul’tury, [w:] Archeologija Belarusi, tom 2: Žalezny vek i rannjaj sjarėdnjavečča, Minsk, s. 298–316.
- Walduauser, J. *et alii*
 1988 Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stráncé und Tuchomyšl, BerRGK 68, 1987, s. 25–180.
- Wóźniak, Z.
 1970 Osadnictwo celtyckie w Polsce, Wrocław.

A MIDDLE LA TÈNE PERIOD GRAVE FROM A FLAT CEMETERY AT RADOŚĆ KAMIENIECKA, WESTERN BELARUS

SUMMARY

Recent excavations (1997–99) at Radość Kamieniecka, where well known medieval barrow cemetery (typical for Luka Raykavetskaya culture) and a Roman Period settlement were already found (Fig. 1), confirmed previous information but added also unexpected new finds. A cemetery of 18 graves has been explored there, one of them (grave 1) can be precisely dated to the middle La Tène Period, others only generally to the Iron Age. Stroked potsherds found in a few graves could be linked with a horizon of stroked pottery known from the sites of the eastern Podlasie in Poland.

Grave 1 has an almost rectangular grave pit, 160×80–100 cm, orientated NW-SE, depth about 90 cm, with light grey filling with traces of charcoal and ashes (Fig. 2). In the grave 910 g of burnt bones were found. According to an anthropological analysis it were bones of a man, *adultus*, and a child, *infans I*. The grave assemblage consists of two iron brooches of middle La Tène type (Kostrzewski type B), 11 potsherds from several different vessels, a piece of melted light green glass, and a piece of slag. One of the brooches is decorated with an iron ball fastening a foot to the bow and a smaller ball just cut on the wire (Fig. 3). A few flint tools found in two groups could have been deposited intentionally in the grave pit.

The brooches allow to date the grave to the phase La Tène C₁ (C_{1b}) according to Celtic chronology, or to the phase A₁ of the Pre-Roman Period according to the central European chronology. A brooch with special decoration (big ball – small ball) has close analogies in the finds from Reginów,

pow. Warszawa zachód, and from Drozdowo, pow. Płońsk, woj. mazowieckie, both found in cemeteries but without clear context. Similar brooches were also found at Sierpów, pow. Zgierz, woj. łódzkie (stray find) and at Kujawki, pow. Wągrowiec, woj. wielkopolskie, which served in J. Kostrzewski’s typology as a pattern example of type B (Fig. 4, 5).

Similar but not identical decoration can be seen on brooches found in the vast territory of the La Tène Culture – like Bohemia, Moravia, Bayern and Switzerland. Some analogies can also be found in the Jastorf Culture and the Gubin Group.

In my opinion brooches of Radość-Kujawki type, although based on Celtic pattern, were however produced in local workshops. They can be dated to the La Tène C_{1b} or phase A₁ of the late Pre-Roman Period. The cultural identity of that grave is more difficult to set. Both brooches could be linked with the Przeworsk Culture, but the grave form is quite different. More obvious is an attempt to link that grave with the Zarubinty Culture because of the grave form and burial rite, but there is a huge gap (almost 300 km) between this cemetery and nearest sites of the Zarubinty Culture. The problem must, till now, remain unsolved. The grave 1 from Radość could be however set in a horizon of strong influences of Celtic and Jastorf Cultures resulting in emerging of the Przeworsk Culture and having a clear impact on the Zarubinty and Poieniști-Lukaševka Culture.

thum. K. Czarnecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a mistopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
JmV	– „Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte”, Halle/Saale	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskwa
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskwa	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
MIA	– Materialy i issledowanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskwa	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2001. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa